

A.Kardaberaz eta J. A. Mogel: literatur bizkaieraren lehen uneak testuen argitan

Patxi SALABERRI MUÑOZA

Euskal lurraldeen arteko beste lehia horietako bat bailitzen, literatur bizkaieraren tradizioaren sorreran ere bizirik mantendu izan da printzipioz bederen paradoxiko samarra zirudienaren suzia. Izan ere, bizkaitar eta gipuzkoarrei buruzko pasadizoetan legez, hor da beti pizturik zorioneko galdera kontraesankorra, hots, ea noraino ziren gipuzkoar, tradizio berriaren sortzaileak edo, era zuzenagoan nahi bada, ea norik sortu zuen bizkaiera idatziaren tradizioa galdetzen duena. Hau da, gipuzkoar idazle kongsakratu batek jarri zuen abian literatur bizkaiera ala gipuzkeraz idazten hasi zen jatorri gipuzkoarreko idazle bizkaitar bat izan zen benetako "erruduna? Erantzunetan, ez dago salbuespenik, beti agertzen da "gipuzkoar" hitza. Bizkaitarron etsipenerako, ziurrenik.

Ondoko lerrook literatur tradizio horretako lehen uneetako testuen lekukotasuna eskaintzea bilatzen dute¹, eta, horretarako, us-tezko paradoxaren sintesiarekin hasiko dira, gero, behin aitatasun konpartituena argitu ondoren, bizkaieraren maiorazkoa denaren garrantziaz, esanahiaz eta lekukotasunaz aritzeko eta ballatzeko.

---

(1) Literatur bizkaieraren nondik norakoak ezagutzeko hurbilpen interresgarriak auki daitezke X. Altzibarren *Bizkaierazko idazle klasikoak* liburuan (Bilbo: 1992) eta B. Urgellen lanetan eta J. A. Lakarrarenetan.

Bizkaierazko aurretikoak

Ukitu ezineko topikotzat dugu gure literaturan historian XIX. mendea izan zela literatur bizkaieraren benetako abiatzea eta sendotzea ekarri zituena. Eta printzipioz, eta oro har, ez dirudi gure artean hedatutako sistema kanonikoak dioena zalantzan jartzeko arrazoirik dagoenik.

Nolanahi dela, tradizio horrek baditu aurretikoak, aurretiko egiazkoak, efektuaren kausaren ildokoak alegia, eta horiekin batera, nola ez, aurretik etorri arren aurretiko ez ziren bizkaieraz sortutako adaskak ere, maizki aurretikoekin berekin konfundituak izan direnak.

Izan ere, eta ezaguna den bezala, literatur bizkaieraren bene-benetako aurretikoak eliza katolikoaren eskutik etorri ziren, hark markatutako premia-egitarauetatik, eta ez bizkaieraz idatzitako bestelakoetatik, berauek han-hemenka –eta beste humus batetik, normalean– sortutako aleak baino ez baitira izaten. Hori dela eta, hemen ez dira aintzat hartuko poema-sortak, errefrau-bildumak zein bestelako apunte-koadernoak, zeren eta ez Mikoletaren orrialdeek baitira esku artean dugunaren aurretiko, eta ez *RS* edo Garibairen errefrauak edota Landucci-ren lexikoa ere aurretikoen ahaide.

Literatur bizkaierak, beste euskalkietan garatutako tradizio oro bezalatsu, tokian tokiko sinestunei erantzuteko premiazko premia tridentinoa bide zen hartan izan zuen izateko arrazol bakarra, ez beste inon. Ondo baino hobeto adierazten du hori guztia Pedro Jose Patrizio Astarloa durangarrak amarengandik edoskitako euskara markinarrean: “Trentoco Batzar, edo Concilijuaen gurariric andijena izan zan, berac iracatzirico fede, edo sinisqueria guizon gustijen ezauera eldu, eta gustijac eguijatzac euquitia. Uste izan evan, ez eguala onetaraco modu oberic iracاسبide, edo Catecismo bat compondutia baño; nun azaldu, edo esplicaduric ifini ceitezan, berac iracatzi evan, eta Cristinaubac jaquin biar dabeen icاسبide gustija: eta alan aguindu evan, eguin ceitequiala iracاسبide au, eta artu eiquijela Obispo Jaun gustijac arduria, errijetaco itzcunza, edo verba modubatera itzuli, edo biurtuteco” (*Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icاسبidecuac*, Bilbo, 1816, zenbatu gabe: 1r).

Horrela, XVI. mendearen amaieratik aurrerako *Sinodal kalagorritarrek* azaldu bezala, urtero tokian tokiko euskaran idatzitako pieza bat –“doctrina christiana” bat, katixima bat, alegia– argitaratzeko

agindua zabaldu zen gure artean. "... que los Prelados hagan imprimir cada año doctrinas christianas en lenguaje acomodado a las provincias" zioen 1600ean Pedro Manso gotzaiak hartutako erabakiak, 1700ean oraindik indarrean iraungo zuenak²... Ordurako, hain zuzen, hasia zen Pedro Manso argitararazte lanetan ("Nos assi lo hemos comenzado a hazer en nuestro tiempo", *idem* 336 or.), Betolazaren *Doctrina* (Bilbo: 1596) lekuko.

Iritsi zaizkigun idazlanak gehiegi ez diren arren, aski garbi ikusten da katea moduko bat osatu zutela *Doctrina Christiana* izenekoek bizkaieraren alorrean, izan ere Betolazarenari beste batzuk erantsi baitzitzaizkion hurrengo urteetan: Kapanagarena (Bilbo: 1656), N. Zubiarena (Donostia: 1691), anonimoren bat³, Martin Arzadunen *Doctrina Christianeen explicacinoa* (Gasteiz: 1731; Iruñea: 1758)... Horrenbestez, tradizioa, hanka bakarrekoa izanik ere⁴, sortuta zegoen bizkaieraz. Eta ondo gogoratuko zen horretaz literatur bizkaiera piztaraziko zuen aitzindari nagusia: "Eun, da zazpi urte da, gure Aita Ripalda famaduaren Doctrina, Licenciadu Capanaga Mañarico Sacerdote Jaunac, Bizcaico Eusqueran atara ebala" (Kardaberaz, "Iracurle bizkaitarrari", *Jesus, Maria, ta Joseren devociñoico Libruchoric atarico devociño batzuc*, Iruñea, 1764, 4 or.).

Beraz, erabilera zabala(goa), sistematikoa(goa) eta tematikoki

(2) "Y porque es conuiniente que cada Prouincia tenga la doctrina Christiana impressa en lengua paterna: y porque ay en la tierra Vazcongada deste nuestro Obispado (orohar, lurralde euskalduna dela eta, Kalagorriko barruti eklesiastiko-administratiboa bat dator mapa dialektologikoetan bizkaierari dagokion esparruarekin) diferencia en el Vazquence del señorío de Vizcaya, Prouincia de Guipuzcoa, y Alaba. Estatuymos y ordenamos, que los señores Obispos nuestros successores, hagan imprimir cada año Cartillas de la doctrina Christiana en Romance, y en Vazquence, segun el vso de las dichas Prouincias, para que los Curas tengan Cartillas en la lengua propia de cada Prouincia" (Ik. J. Urkixoren "Cosas de antaño. Las Sinodales de Calahorra (1602 y 1700)", *RIEV* XIV, 1923, 335 eta hk.).

(3) Ikus K. Mitxelenaren "Un catecismo vizcaino del s. XVII", *BAP* 10, 1954, 85-95.

(4) Ez dirudi hanka bakar horretatik gehiegi aldentzen zirenik "Durangoko deboto batek" argitara emandako *Liburu Virginia Santissimien Errosario santuena* (Iruñea: 1737) izenekoak bezalakoak ere.

anitzea(ba) baino ez zitzaion falta bizkaierari letra larriko Tradizio bila-
katu ahal izateko.

Aurretiko gipuzkoarrak

Esan gabe doa aipatu politika tridentiarrean bazegoela sermoie-
tarako erabakirik ere, oraindik goiz zen arren horrek idatzizko lanetan
izango zuen eraginaz ohartzeko. Lehengo sinodalek jasotzen dituzte
agindu horiek ere:

*"Que en la tierra Vazcongada los Sermones sean en Vazquen-
ce. Porque somos informados que en la tierra Vazcongada, y en
especial en algunos lugares, que la mayor parte dellos habla
Vazquence, los Predicadores por autoridad predicán en Romance, y
no en Vazquence: de lo qual se sigue grande daño, y que la gente
que viene de las caserías a oyrlas como no saben Romance se
salen ayunos del Sermon. Por tanto S.S.A. Ordenamos y manda-
mos, que en los tales lugares, los Sermones se hagan en Vazquen-
ce, y los Curas no consientan otra cosa, so pena que seran castiga-
dos, y lo mismo guarden los dichos Curas quando declararen el
Euangelio" (ik. Urkixo 1923, 339 or.).*

Bistan da sermoien arlo horretan ez zela gehiegi zehazten hi-
zkuntz modalitatea. Askil zen, hortaz, "vazquence"-z predikatzea.
Guztiarekin, XVIII. menderako argi baino argiago geratuko zen
euskalki batzuk txairoagoak, ulergarriagoak, unibertsalagoak eta, on-
dorioz, arimaren eginkizunetarako aproposagoak zirela beste batzuk
baino. Prestigioaren alorreko ohiko konstatazio objektiboak, alegia.

Hegoaldean sermoirako euskalkiaren hautaketak —gaztelaniaz
egiten ez zenean, noski⁵— berez ez bide zuen tokiko euskalkiarekin

---

(5) Larramendik dioenez, ez ziren gutxi gaztelaniaz predikatzen zituz-
ten euskaldunak, "y aun ha llegado la infamia a valerse de estos predica-
dores para que en muchos pueblos, comunidades de monjas y cofradías se
tenga por cosa de menos valer el que se predique en vascuence. Como
que el vascuence es solamente lengua para aldeanos, caseros y gente
pobre: diablura más perjudicial no ha podido introducirse en los púlpitos"
(*Corografía*, 1754: 1950, 304-305 or.). Antzeko zerbait idatzia zuen, hala-
ber, zazpi urte lehenago Mendibururen liburu ospetsurako prestatu gutu

loturarik izaten, eta bai, aldiz, predikari egokitzen zitzaizkien elizgizonen aurreiritzi, jatorri, ahalmen eta trebetasunekin.

Ildo horretatik, eta zabarkeriak gorabehera⁶, ezaguna da

nean: "Sinistérazo nai digute, aditzen dala Gaztelania, are icasi ez dútenen artean. Eztá hori eguia: alpérren eráusicac eta aitzáquiac dirade: hitz banácaren bátzuec adituágatic alceác dáramatzi bésteac, eta Jaincóaren hitzarén ogulá guelditzen da Euscáldunentzat cheatu báquez provechuric gábea. Baña eguia baliz ere, eztá lotsagarri hitzeguin bear digutela Euscáldunac Euscalerrietan, ez guzloc daquigun hizcúnzan, ez gure erricó, gure gurásoen hizcunzan, ez bularraréquin batean edósqui guenduen ta lembicigo guinequién hizcúnzan; báicican Gaztelaüen hizcúnza arrotzeán? [...]" (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* "Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egillleari bidaldua").

Horrezaz gainera, bazen sermoi-hizkuntza *gaztelania erabili behar* zuenik ere, kanpotik bidaltako predikari erdaldunak hain zuzen: "[...] el abuso de que nos envían a las comunidades de Guipúzcoa predicadores castellanos, que predicán al pueblo en castellano, con gran satisfacción de que son entendidos, siendo certísimo que de mil oyentes no habrá cincuenta que los entiendan, para que saquen algún fruto; y todos los demás, o están dormidos, o están oyendo como si le oyeran predicar en griego" (Larramendi, *Corografía*, 303 or.).

Dena den, gogoratu behar da horrelakoekin ere esker onekoak izan direla betidanik euskaldunak. Andoaindarrak gogoratu bezala, san Frantzisko Borja (1510-1572), jesuita bilakaturik, Euskal Herrira predikatzerara etorri zenean, inork gutxi ulertu arren, *gaztelaniaz* mintzo baitzen, erraz elkartu zituen "inmensos auditorios, en que lloraban todos y se compungían" (*idem*).

(6) Predikarien artean ez omen ziren gutxi euskal-galizo egiten zutenak edota hizkuntza behar bezala erabiltzeko bitartekorik jartzen ez zutenak: "Alabañan guchic daqui bere jayaterrico Eusqueraren erdiá, eta alpérrac diradén bézala, éztute icasi nai gueiago, ta éztie nai béren burúai atsecabé-ric emán. Baña onetatic cer guertatzen dá? Daquiten pisca arequin, hitz molcho, escúmen baten diña eztán arequin nola eciñ adierázo dituztén beren esacariac, badarasáte púlpituan hitzera naasi bat, beñ eusquéra, beñ erdéra, beñ Latíñera, gucíá lendatuá, ciquindúá, baraustuá, ceñean dirudién, lgo diralá gaiñ artará enzúle gucien burlá eguitera: ta arritú oi naz, nolá ascó ta ascó, búlzaca ordú gasitoán áyentzat, bótatzen ezituztén andicán berá. Are gogaicarriena da, charlari óyec icústea ta aditzea, nolá daudén isecáz ta musinca Eusquéraz ederqui daquiénen jolasari, beñ Nafarroaco minzoadela, gueró Balzcaico verbá *dongueá*, bátean *ausaz* ere Goyerricó

preziazten ziren sermoietan –urtero burutzen ziren misioetakoetan, batik bat– euskalki prestigioatuena erabili ohi zela, oro har gipuzkeratzen hartzen dena, jakina⁷. Eta ez bakarrik predikariak “onena” aukeratzeko zuelako, bizkaitarrek berek –“onena” zelako, nonbait⁸– elizkizunetarako nahiago izaten zutelako baizik: “Bizkaitarrak berak, ascoc beñtzat gure Dialectoan, berenean baño predicatcea naiago dute[...]: eta Bizcaico Predicadore ascoc gurean predicatcera oitu, edo eguin dira [...]” (Kardaberaz, *Eusqueraren berri onac*, 1761, 13 or.).

hizqueta dezulá, béstean *noasquiro* Beterricoa; achurlárien ta necazarien hitzera dála hura, basérritarra dirudizúla, ta millá onelacó astaqueria. Eztute icen obeágoric mereci. Ayenatú bear guintuque guré hizcúntza ederrá gáltzen dígúten hizjarlo motél charr óyec. Oralndic eztazáute, Euscáldunac Eusquéra duelá gauzaric onena ta honragarriena” ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* “Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egilleari bidaldua” 1747koa).

Hala eta guztiz ere, Larramendik berak zioen legez, aldatzen hasia zen egoera: “No se puede dudar que de pocos años a esta parte se predica en vascuence menos mal que antes, y que hay predicadores que en sermones morales predicán absolutamente bien y con limpieza, y con gusto y fruto de los oyentes. Así por lo común los misioneros en sus sermones, y con especialidad los franciscanos misioneros de Zarauz, que a su mucha virtud y observancia [...] han añadido el cuidado y trabajo de predicar un vascuence claro, inteligible, limpio y bien ordenado, según el carácter y sintaxis de la lengua” (*Corografía*, 309-310 or.). Horiek dira, hain zuzen, beste toki batean honela irudikatzen dituenak: “[...] neronéc aditú ditudán bátzuec, argui ta garbi mintzó diránac, ta Eusquerari beren onetsiari bézala darraizcánac” (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* “Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egilleari bidaldua”, 1747koa).

(7) “En la Provincia (assi se llama por antonomasia Guipuzcoa [...]) ay un dialecto, que comparado con los demás puede decirse el mejor, más inteligible, y gustoso; y pudiera dar testigos desto en los otros dialectos, que assi lo confessan. Este dialecto es el unico, que por todas partes está rodeado de países Bascongados, de Bizcaya, Alaba, Navarra, Labort, y por esso ha podido conservarse con mas cultura, y esplendor en lo hablado” (Larramendi, *Diccionario trilingüe*, 1745, xxix or.).

(8) “[...] el dialecto de Guipúzcoa, que es el más claro y que en todas partes se oye con más gusto” (Larramendi, *Corografía*, 316 or.).

Planteamendu eta jokamolde horie guztiak, halere, predikazio hutsaren esparrutik kanporatzeko eta idatziaren arlora iristen hasteko zorian zeuden. Izatez, elizako zaindariek "artalde"-aren salbazioa zuten begien aurrean eta, ondorioz, aurrean egon ez zitezenerako -urtaldirik gehiena-, "ardi"-entzako "ibilgida" irakurterraz eta ulergarriak eskaintzeko kezka agertuko zuten. Baina horietan nekez sar zitezkeen sermoiak bezalako testuak. Eta hori garbi ikuzten da literatura erlijioso guztian eta, nola ez, bizkaieraz idatzitakoan.

Ondorioz, erlijiorako gida gisako horiek ez ziren sermolez osatu aski berandu arte, eta, jakina, orduan ere, "arima-zain"-ei helarazteko burutu ziren, eta ez irakurle -nekezale, nekazari- arruntel. Astarloari kasu eginez gero, behinik behin, berea da lehenengo saioa⁹: "Icusi dira devocinoeco liburuchubac, baita icasbide, edo doctrinaco cartillac bere; baña eztau oraindio arguitara urten Sermoesco liburuc. Venturaz au icusijagaz, viztucio dira euzcaldun artian dagozan guizon Jaquitun asco; eta egunian baño egunian icusico dira Sermoe, Verbaldi, eta Icasbide obiac" (*Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac*, Bilbo, 1816, zenbatu gabe: 2v).

Astarloak bertan adierazten zuen legez, normalena zen "gida" horiek katixima eta debozio liburuen esparrukoak baino ez izatea. Baina predikazioan erabili ohi zen hizkera idatziaren erresumara jauzia egiteko gertu zegoen bizkaieraren sorretan.

Egia da, edonola ere, aurreko mendean egin zirela hegoaldeko

(9) Ezaguna da urte berean argitaratu zuela Frai Bartolome Santa Teresa karmeldarrak arlo bereko galez -sermolez- osatutako lehen *Ikasikizunak* ere, nahiz eta egia ere den lehendabiziko idatzaldi baten eskuizkribua 1807rako prestatuta zeukala. Honela zuri zuen markinarrak bere lana 1816ko argitalpenean "Iracurliari" zuzendutako gutunean: "Icusiric, iracurlia, zariana zariala, ezdaucazula ceure eusqueeran pulpitan esateco cer iracurric, entero guichi baino, gogoratu jatan, cristinaubaren ERACUTSICO lau zatijac pulpiti esateco edo prediqueetaco Icasiquizuneetan imini biar nitubala. Adisquide ascoc aurreratu navee sail oni equitera. Esaten even, chito asmo ona zala. Ta onera jaquinecua esucal errijetaco cura jaun ta eleisa-gulzonentzat. Neuc bere (sinistu dalquezu, iracurlia, baderichazu) ondo nerichon eguitiari, al izan ezquero [...] Au aintzat artuten badozu, iracurlaac, laster ateraco da bigarren zatija. Baita aren ondoric sacramentubac, credua ta aita gueria bere. Baita guero...." (*Jaungoicuaren amar aguindubeetaco lelengo bosteen Icasiquizunac*, I. zatija, Iruña, 1816, vi-vii or.)

euskalkiak predikazio eta literatur hizkuntza bilakatzeko lehendabiziko aldarrak. Larramendiren hitzak izan ziren autoritatezko abiapuntu esplizitua: "los predicadores vascongados [...] si quieren predicar con limpieza y fruto aprendan bien el dialecto del país en que predicán" (Larramendi, *Corografía*, 1754: 1950, 311 or.). Nahiz eta, lan honi dagokionagatik, zehatzago adierazia zuen hori bera urte batzuk lehenago: "*Esta libertad de hablar, y escribir en todos los dialectos*, es la que yo quisiera introducir en todos los Bascongados, de manera, que el Guipuzcoano hablasse el Bascuence, y le escribiesse en su dialecto, que fuesse siempre el dominante, pero se vallesse tambien de los demas dialectos segun la oportunidad de las circunstancias. Lo mismo digo del Bizcaíno, que usando de su dialecto como dominante en todos sus discursos, y escritos, se valga de los otros dialectos: y lo mismo es del Navarro, Alabès, y Labortano" (*Diccionario trilingüe*, 1745, xxviii or.; gurea da letrakera etzana).

Aldarrak aldarri, eragin zuzenagokoa suertatu zen halere Agustín Kardaberaz predikariak *Eusqueraren berri onac* liburutxoan idatzi zuena, hots, "arimen oneraco, *Bizcaico, Nafarroaco, ta Guipuzcoaco iru Dialectoetan escribitcea, guztiz premiazco, ta gauza chit bearrada*" (*Eusqueraren berri onac*, 63 or.; gurea da letrakera etzana)¹⁰. Baina ez idatzi egin zuelako bakarrik.

Herrietako misioetan ziharduen predikaria izanik, logikoa da pentsatzea erraz emango zitzaiea entzute gehiago berak bisitaturiko herrietan hitzez zabalzen zituen mezuel –batez ere, honako hauek bezain garrantzitsuak baziren–, testuetan idatzita inoren zain ge-

(10) Euskalkien idatzizko erabilpen premiaren aldarria zehazteko, kon-tuan izatekoa da egile hernaniarrak garai berean –1760–1761ean, alegia– Iruñean argitaratu zuen *Aita S. Ignacio Loyolacoaren Egercicioac* liburuan egin zuen oharkizuna, alpatu baieztapen horretan oinarrituz bestek ondorio-zatuko zuten praktika anitzaren eta lokalistaren aurkakoa: "[...] orañdaño-co Euscaldunac bacecusten, ta orañgoac ere badacuste, ta eguia aitortu bear da: Eusquerac usoaren faltaz, ceren Libru guchi diran, ta orien usoric, eta gogoric ez, Eusqueraz escribitceco gogoa quentcen duela. *Escribitcea, guciac, eta bacoiltzac nai duten erara*, erraz ezta: edo *gure eusqueran ecin datequean gauza da*" (*Aita S. Ignacio Loyolacoaren Egercicioac*, 8 or.; gurea da letrakera etzana). Ikus hurrengo oharra ere.

ratzen ziren aldarrikapenei baino. Sumatzekoa da, beraz, arimen eta idaztearen kargua hartu behar izaten zuten elizgizonetako askok behintzat Kardaberaz ezpainetatik izango zituztela horrelako berriak.

Baina ez zen hori hernaniarrak "arimen onerako" egin zuen lan bakarra. Benetan sinesten den teoriari ondorio egokiek segitu behar diotela eta, berrehala jarri zuen praktikan Kardaberazek bizkaieraz idazteko luzatua zuen aholkua. Ez edozein modutan, gainera, bere esperientzia zabalean oinarrituta baizik: bizkaitar guztientzat ballagarrria izan zitekeen bizkaiera komuna (betiere formatan "laburrena" bilatuz, adierazten du berak) eskaini nahi izan baitzuen *Doctrina Cristiana edo Cristiñau Doctrinea, bere Declaraciño laburra gaz, delakoan*¹¹ (Iruñea, c. 1762; 1783an berriro kaleratuko zen Tolosan, ustez J. A. Mogelen eskuko "eusquera apaindubaguan").

Eta, horrela –gauza arrunta gure artean "barrukoel" dagokiena "kanpokoek" egiten hastea–, bera izan zen literatur bizkaierak izan zuen lehendabiziko aitzindaria Astete horrekin eta handik bi urtera hiriburu berean kaleratutako *Jesus, Maria ta Joseren devociñoico libruchorik atararico devociño batzuc delakoarekin* (176 orrialdekoa).

(11) "Bizkaitarrenzat urrentgo avisoa bear da" izenburupean beste inon baino argiago mintzatu zen Kardaberaz bizkaieraren txokokeriez eta beroriek liburuetaratzeko ezintasunaz: "Badacust ondo, Bizcai guztico Eusquera bat izan arren, verbaren batzuc ori batzuetan, besteac besteetan oi direala. Enzunaz icusi, edo icasi dot, Orozco, ta Zeberioti Ochandianora, ta Plencia, eta Machichaco aldeti Munguiara, ta onunz Verba batzuc, edo esateco moduac banaro, edo diferenteac dituezala. Bala Señorloco beste lecu zabal andi, eta bazterretan bere aimbeste Euscaldun euren modura nic ascotan enzun, eta diranac gustoz adletan nituan. Onetara bat bereala, edo lenengoan eguiten ezta; baia bearrac eraguiten dau. Durango, ta Marquinati onunz beste moduric da; baia orrec eze bere esan gura ezdau. Alan Bizkaitar guztiendaco aimbat da *Jartcea*, edo *sartutea*, *artcea*, edo *artutea*, *aguertcea*, edo *aguertutea*, eta orrelan besteac: *guztia* edo *gucia*, *ceure*, *zure*, *gueure*, edo *gure*, *Galdea*, *Itauna*, edo *Itandea*. *Era*, *guisa* modua emen esaten dogu, eta Bizcalan, *leguez*: *zuen guisan*, *zuen edo zuec leguez*. *Cerren*, edo *ceren*, &c. Laburrena nic escribietan dot; baia bacochar bere errico leguez iracurri, esan, edo pronunziadu bear dau. Erri guztietaco modura, ta gucien gustora Libru batean escribitcea, ecin izango dan gauza da" (*Cristiñau Doctrinea*, 112-14 or.).

Kardaberazen aholkuak eta ereduak laster izan zuten jarraitzaile-rik, lehena Bilboko Bartolome Olaetxea apaiza izan zelarik. Haren dotrinak edizio ugari izan zituen denbora gutxian (*Doctrina Cristiana* izenburuarekin, Gasteiz: 1763, 1774 eta 1780; *Cristinauben Doctrina* izenarekin, Bilbo: 1775; Gasteiz: 1785; Tolosa: 1787...).

Edonola ere, ez legoke gaizki oroitaraztea Kardaberazek ez zuela zailtasun gehiegirik ikusten bizkaitarrek euskaraz irakur eta uler zezaten: "Vizcaitar asco gogotic asi, ta beren modura, ta gurera chit erraz, ta laster eguin dira" dio *Meza eta Comunioa* izenburuarekin ezagutzen den liburutxoaren "Iracurleari avisoa" delakoan, 4-5 or. (jatorrizko izenburua: *Mezaco Sacrificio, ta Comunio sagraduaren garrantzia Doctrina*, Tolosa, 2. ed., 1782). Are gehiago, honela animatzen du irakurlea –bizkaitarra barne, beti baitarama gogoan– gipuzkerazko lanak irakur ditzan: "Animo bada, Cristau ona: Iracurteari gogotic ematen badiozu, eguiña dago guztia. Naiz Bizcaitarra, naiz emengoa zerala: Itz guciac berealacoan ez adituagatic, laster orretara, ta ondo aditcera eguingo cera" (*Meza eta Comunioa*, 6-7 or.).

Baina guztiarekin ere, eta hau da lan honen motiboa, bizkaiera hizki larriz idazten hasia zen "literatur tradizio" bilakatzen ari zen hura.

Gipuzkeraz idazten hasi zen bizkaitarra

Larramendi, Kardaberaz, Mendiburu eta Ubillos bezalako pertsonaia handien jarraitzaile aitortua, eta haien planteamenduekin bat eginik, J. A. Mogel elizgizon jaiotzez elbartarrak idazteari eta, dagokigun tradizio-sorrerarako garrantzitsuago dena, argitaratzeari ere ekitea erabaki zuen, lehen lantxoan artean Kardaberazen *Cristiñau Doctrinea* "apaintzea" izan omen zuelarik (Tolosa: 1783)¹². Iturriekiko lotura gehiegi zuen egokitze-moldatze hori gorabehera, eta ondorengo bokazioaren jendaurreko frogaleku gisa ulertu ahal bada ere, onartu behar da Mogelen benetako lehen lana –"originala"–, lehena

(12) Ikus X. Altzibarren "Kardaberazen bizkaierazko dotrina: 1783ko edizioa" in J. A. Lakarra (ed.): *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum. Pars prior*, Donostia, 1991, 259-276 or. Nolanahi ere, gogora bedi lehenagokoak zirela kaleratu gabe utziko zituen hainbat sermol.

eta argitaratua esan nahi baita-gipuzkeraz etorri zitzaioala irakurleari handik urte batzuetara.

Are gehiago, literatur arbasotzat hartu zituenekin zorrak uzten ez hasteko, ausartuko ginateke esaten Kardaberaz txit eredugarriak berak eman ziola Mogeli gaiaren aukera egiteko motiboa, *Eusqueraren berri onac* liburutxoan honako hau idatzi zuenean: "Gure Fede, ta Legue santuac, ta Jaincoac nalen dituen Dotrina gaiac, edo asuntoac, eta enzunle, edo auditorioac bearren dituenac, dirade, guele-na, Confesio, ta Comunio gaizqui eguindacoen gañean" (*Eusqueraren berri onac*, 52-53 or.). Hasteko, beraz, Kardaberaz izan zen eredia, Kardaberaz, gidaria.

Horrela, bada, 1800. urtean J. A. Mogelen *Confesio ta Comunio Sacramentuen gañean eracasteac edo cembat gauzac lagundu bear dien Confesio ta Comunioari ondo eguiñac izaiteco* liburuak ikusi zuen argia Iruñeko Ezkerro liburugilearen alargunaren etxean. Azalean bertan eransten zuenez, "ateratzen du arguira Guiputz itzqueran Cristau euscaldunen oneraco". Edozein euskaldunentzat hain zuzen, bizkaitarrak barne, baldin eta "nequezale edo langille" baziren behintzat.

Mogelek liburu hartarako normaltzat hartu zuen gipuzkera erabiltzea, eta ez zion formulari arazo itxurarik ikusi. Areago, jendeak "arrera ta gera ona eguiten badie oni, [...] argitaratuko ditut guero-ra aitatu ditudan gaien gañeco beste libruac" ere (ix or.). Eta izan zuen harrera onik, 1803ko *Confesino Onan* dioenari kasu egiten bazalo¹³, baina aipatu "beste libruac" argitaratzeko geratuko ziren halere¹⁴.

Hizkuntzaz zerbait esan behar dela eta, Larramendi du izargi arazo nagusietan. Hizkuntz arazoak, dena den, erlijioaren esparrura mugatzen ditu liburuaren "Eracurle euscaldunari itz-aurrecoa" dela-koan. Eta garbi ditu Mogelek irizpide orokorrak, bai maileguen au-

(13) "Neure biotzeco pocic andijenagaz icusi dot, celan zabaldu dirian milla bat liburu Naparroa, Guipuzcoa, ta Bizcaijan. Jaquin dot Abade Jaun ascoc iracurten ditubezala Elessetan, ta nequezale ez guichic euren echeetan" (*Confesino Ona*, 1r).

(14) *El Catequista bascogado* edota, nahi bada, hura osatuko zuten liburukiak bide zituen Mogelek gogoan goiko lerroak idatzi zituenean.

rrean ("Euscararen gañean cer esan dezaquet? Batzuec dituzu, dio Aita Larramendi euscaldunean maisuac, gure eusqueran nai ez luqueenac beste itzcundeetatic itzcho bat ere. Eusquerari erachi zaizca erdaldunetatic itz ez guchi; baña adituaz, ta oituaz, eusqueracoac bezain ongui aditzen diranac; ta oyec utzi bear eztitugu"¹⁵, *Confesio ta Comunioco Sacramentuen gañean eracasteac*, xi or.), nola hiztun zabarren hizkuntz erabilpenaren aurrean ("Beste batzuec, dituzu premia gabe ta animencalte andiarequin euscara gucia galtzen duteenac, bein eusquera, bein latiñera, gucia baraustu ta ciquindua. Guchic daqui bere jaieterrico eusqueraren erdia, ta alperten, naguitzen, ta lotsatzen ere dira icasten, ta galdetzen; ta guero gaitzqui esaca dabilta garbiro eusquera eguiten duteenac gatic" (*Confesio ta Comunioco ...*, xii or.)¹⁶.

Alabaina, ideien prozaratze zehatzerako bestelako itsasargiak ditu Mogelek¹⁷: "Mendibururen eusquera [...] da eguiaz ta itzac garbiago ta eusqueratsuagoac Cardaverasen libruetacoac baño; ala ere onénac leen zabalagoan aditzen dira esan dedan arrazoiac gatic. Nic ere oni jarraitu diot aleguinez arrazoi beragatic" (*idem*, xiii-xiv or.).

Lau lerro gorago zehaztua zuen markinartuak zertan zetzan arrazoi hori, betiere, jakina, euskalkien kontua ahazten ez zitzaiolearik; eta, nahiz eta aparteko garrantzirik eskaintzen ere ez zion, garbi uste

(15) Ikus daitekeenez, zertxobait moldatuta dakartza Larramendiren jatorrizko hitzok: "Beste bätzuec dituzu, guré Eusquéran nai ez luquéenac beste hizcúndeetatic hizcho bátere: eta onén bidéz epáiten ta ciatzen bézala dira jolaseán. Bédereco erguelquera! Étzaiteala zu malmeti. Eusquéari erachi záizca Gatzelaniatic, Latiñetic edó beste hitzcúndeetatic hitz ascó; baña adituáz ta oituaz, Eusquéraacoac bézalañ ongui aditzen diranac, eta oyec utzi bear eztitúgu" (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* "Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egilleari bidaldua", 1747koa).

(16) Ikus Larramendiren jatorrizko hitzak artikulu honetan bertan, 6. oharrean.

(17) Aurrerago aitortuko duen bezala, "errazagoa ta garbiagoa" iruditzen zaio Mogeli Ubillosek darabilen aditz-jokoa; alabaina, "nola aitatu ditudan beste euscaldunac diran icen andicoac, oien guisara nic ere conjugacio esana eguin det" (*Confesio ta Comunioco...*, xvi or.). Jakina, euskaldun ospetsu horiek "Aita Larramendi, Cardaveras, Mendiburu, ta Labort eusqueraco libruguilac" (*idem*, xv or.) ziren.

zuen "libru onetaco eusquera izango dala aditua Guiputz gucian, Vizcaico erri ascotan, ta Naparroa gueianean" (*idem*, xiii or.). Bere hizkuntz eredia aukeratzeko arrazola, hortaz, uste horren inguruan harilkatua eskaini zuen: "Cardaverasen libruac aditzen errazagoac dira Euscal-errietan Mendibururenac baño. Onec itz asco artu ditu Napar eusqueratic, ta nola urruti dauden bata bestea gandic Naparroa, ta Vizcaia, ez ala Guiputzac (bada oec erdian daude) errazago eguiten zale Vizcaitarrai aditzea Cardaverasen itzquera guiputz utsecoa, Mendibururen guiputz-naparra baño" (*idem*, xiii or.).

Egungo pasadizo ozpintsu askotan bezala, euskalkiek aurkezten dioten arazoa –"atsecabe" dio Mogelek– bakoitzaren prestigio/desprestigio kontuekin lotuta dago: "au da enzutea Euscaldunac gaitzqui esaten, ta aucitan becela batzuec besteaquin" ...¹⁸

Nonbait bakea nahiago hizkuntz prestigioaren inguruko hitz-aziotan¹⁹, eta tokian tokiko hizkeraren alde atera zitzaion korolaria: "Aita Larramendi, ta Cardaverasec, guiputzac izanic, aitortzen zuten, etzequitela cein zan obeagoa: *bacoitzac jarrai beza bere jaieterrico eusquera*; ordea ez *gaizquiric esan*" (xiv or.; gurea da letrakera etzana).

(18) Egun bezalatsu gertatzen bide zen duela berrehun urte ere: "Guiputzac enzuten dutenean Vizcaitarren itzquera, bereala aviatzen dira esaten, *au dec eusquera zatar, astun, ta gogaitcarría. Norc enzun belarriac estaldu gabe? Vizcaitar ascoc (ez erri gucietacoac) esango dizute guiputzac dirala labañac beren itzqueran, emacumen mingain zorrotzentzat ona dala, vizcaicoa guizontsuagoa. Asitzen dira quiñu ta siñuca; oec arpeguian ematen die aiel, nion, cion, diot, ta ala beste epai moldeaquin. Aiec berriz Vizcaitarrai, deuscat, neutsan, zeuntsan, esan juan, ez doc, bai doc ta onela beste itz ascotan*" (*idem*, xiv or.).

Aurrerago ere bada atsekaberako arrazoirik: "Ez daquitenac uste dute Vizcail gucian esaten dala: *Ené, ara toroa plazaan manzania jaaten*. Bilbotarren erdi erdera erdi eusquera daucate Vizcail gucico euscaratzat. Ez da ordea ala" (*idem*, xiv-xv or.).

(19) Aurreiritziak, ordea, ongi barneratuta zituen berak ere: "Eztitsua-goac dira guiputzen itzac; baña itzen eusqueratasun, garbitasun, ta eusquera legueen aldetic, ez dio ecer zor Vizcaicoac, ta Cardaverasen iritzian, obeto gordetzen dira eusqueraren regla edo zucen videac Vizcailan, Guiputzean baño" (*idem*, xv or.).

Aldi berean, aurreko balezpen horrek oinarri sendoa eskaintzen zion gipukeratik bizkaierara jauzia egiteko, aldez aurretik bere buruaren nolabaiteko kokapena egin behar izan bazuen ere: "Ez degu erricoiac, edo errico amorean ichutuac izan bear. Nic guciac dauzcat edertzat. Zati bat naiz guiputza, ta beste zati bat vizcaltarra, ta bietara cerbait eguin banaiz ere, gueiago vizcaico eusquerara nere vicitzaric gueiena emen igaro dedalaco gendeai eracasten animaco gauzaac. *Libru berau ipintzea uste det Vizcaico eusqueran ere*" (xiv or.; gurea da letrakera etzana).

Bizkaierarako zubia igarotzen...

Bizcaico eusqueran iragarritako liburuak ez zuen hiru urte pasatu arte argia ikusiko. Eta ikusi ere, Gasteizen ikusiko zuen argia, testua eta gaia egokiturik eta orrialdeetan ere biziki laburturik zihoala.

Izenburuan adierazi bezala, *Confesino ona edo ceimbat gauzac lagundu biar deutseen Confesinuari ondo eguiña izateco* zen gai nagusia eta, aurrekoan ez bezala, honako honetan komunioari buruzko guztia muskilduta uzten zen²⁰. Autoreak berak aitortzen du gai murrizketarena atariko "Berba-aurrecua iracurle Bizcaltarrari" delakoan: "Orra nos aguertuten nachatzun aspaldi onetan escatuten cendubana emotera, ta zan quiputz eusqueran arguitu dodan Confesinuaren gañeco Liburuba" (zenbatu gabeko 1r orrialdea). Hitzaurrearen amaieran, hala ere, liburuari falta zaien galarekin idazlan berri bat osatuko duela aginduko du idazleak: "Bizcaltarrac artuten badeuste liburu au, aguertuco dot onen ondoren bere lagungarritzat Comuniono onaren gañecua" (*idem*, 3v).

Ez zen, ordea, Mogel gehiegi fidatzen bizkaitarren bibliomaniaz, bizkaitarren euskaltzaletasuna gipuzkoarrena baino txepelagoa ikusten baitzuen eibartarrak²¹: "Nic icusi baneu bizcaltarretan eusqueria-

(20) Eta horrezaz gainera, "cerbait laburtu ditut luciác cirudjjezan Iracaste, edo Doctrinac" (*Confesino ona...*, 1v).

(21) "[...] liburubac urtengo dau escuor, ta chicarraguac, merquiaguaz ostian. iCe poza niria enzuten badot bizcaltarrac alcarren lejjan dendatuten diriala eroatera liburu au, ez blotza iminiric daucadalaco saldu erosijetaco irabaztetan, ta bay diruba aurreratuten dabeenac liburu onen aguermenera

ren zaletasun quiputzetan necusana, ez nintzan ain esquer dongacua izango, cein da ichico nituban baruric neure bizcaitarrac, Jangolcuaren berbiaren ogui ederra zabalduric atzeco, ta arrotz leguez eguiten jatazanetan" (*Idem*, 1r).

Gainera, ez zitzaion Mogeli larriegia iruditzen bizkaitarrek gipuzkerazko testuen aurrean har zezaketen inpresioa, eta, egia esan, premiarik gabekoa eta opari modura eskainia izan zen honako bertsi berri hau. Izatez, "Quiputz eusqueria ondo aditutia" "bizcaitar barrucunetzat gach" irizten bazion ere (*idem*, 1r eta 1v), "verba ascatu aditutun ez dirianac, aditu oy dira lotu ta catetuta dagozan bestiacaz batera" (*idem*, 1v).

Guztiarekin ere ("alan bere" dio berak), "ipiñi dot Liburu bera bizcaico eusqueran" (*idem*, 1v). Arrazoiak, beraz, ez ziren ulertezintasun eta distantzia dialektologikoen esparrukoak, inondik ere.

Zinez pentsa liteke bizkaieraz idatzl eta argitaratzeko erabakian "neure adisquide andi, ta gauza onétan, neure biarlagun leguez eguiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzco Colegio A. San Franciscoco Ordean Misionarijac bizcaitarrentzat atera daben liburu chicar, baña urre guztia baño guelago balio dabena" (*idem*, 2r eta 2v) ere erabakiorra suertatu zela²². Orobat, "misionari virtute andico, ta eusquera zale" zen Kardaberaz ospeak eta haren hitzen pisuak ere hautuaren zuritze aproposa ziruditen, eta ez alferrik testuratu zituen Mogelek hernaniarraren *Eusqueraren berri onac* liburua-ren 12-13. eta 63. orrialdeetako lerro zirikatzaileak.

Baina, guztiaren gaintetik, bizkaieraz idazteko hartu zuen nekearen bene-benetako arrazoa xalotasun handiz isuri zitzaion markina-

---

co, calteric izan ez daguljen, oztu ta atzeratu ez ditezan Urrenguetaraco!" (*Confesino ona...*, 1v).

Nolanahi ere, "Abade Jaunei jagoque erosi eraguitia onelango liburubac euren Errijetaco nequezale iracurten daquijenal. Diru guchiren costubaz eguingo ditubez irabaci andijac euren arimetaraco. Lagunduten ezpajaque onetán, ez dabee barric jaquiten; jaquinarren, ez daquije nun erosi" (*idem*, 4r).

(22) *Esku librua* delakorako egin zuen euskalki-hautua (ia batera, "Nafarroaco euscaran" eskaini zuen Iruñean bere *Cristau Dotriña*) Mogeli bezain erabakigarria suertatu bide zitzaion Añibarrori ere aurrerantzean.

rrari: "atseguin emoterren" lehendabizi (azpimarratu beharreko arrazoia, alegia) eta, bigarrenik –horrelako liburuetan hain ongi ikusia ez den apeta hutsaren arlotik ateratzearen, erantsiko genuke guk–, "gauza ain biarrac itsatsi ditezan obetó bizcaltarren biotzetan" (*idem*, 1v).

... eta Peru Abarka sortzen

Ezin ahantzi daiteke Mogelen bizkaierazko lehen liburu argitaratuak²³ gauza azpimarragarri zenbait zeramatzala hala bere baitan nola inguruabarretan, lehena eta nonbait garrantzitsuena, literatur bizkaierak eskainiko zuen liburu handienaren garaikidea gertatu zelarik. Izan ere, ez bide da zalantza gehiegirik *Peru Abarka*ren idaztaldirekin kointziditu zuela *Confesino onarenak*, luzeago edo laburrago, gehiago edo gutxiago, bai baituridi Mogelek lan biak izan zituela denbora berean gogoan eta, agian, mahai gainean ere²⁴.

Are gehiago, esan liteke *Peru Abarka*ren gaia ere *Confesino onaren* baitan irudikatzen/iragartzen dela modu xume batean –hein batean *a contrariis* bada ere–, Mogelek honako hau idazten duenean: "Nic gura baneu apaindu bere eche ta uchaan daucazan bichi, ta janci ederracaz, apaindubaguac utengo leuque erdera ascoc baño; baña [...] ez dot jancico jaiegunetaco soñocuacaz: esan gura dot, ez dodala iracatsico noraño elduten dan bere ugaritasuna berbeetan" (*Confesino ona*, 2r; gurea da letrakera etzana). Mogelek ez zuen egoki ikusi guztiz praktikoa izan behar zuen elizliburu batean hitz eta hizkuntz eralketarik egitea²⁵, erakusten hastekotan, hori

(23) Gorago adierazi bezala, lan honetan ez da aintzat hartzen Mogelek egokitutako "astetea", Kardaberazena baita funtsean.

(24) Honela dio 1802ko otsailaren 26an Vargas Ponceri igorritako gutunean: "[...] he trabajado una obra de *Diálogos vascongados entre un rústico casero y un cirujano callejero*. Tendrá la obra como unas doscientas ó más páginas en 4º" (ikus X. Altzibar, *Bizkaierazko idazle klasikoak*, Bilbo, 1992, 180 or., 357. oharra).

(25) Haren iloba Juan Jose Mogelek ere berdintsu jokatu zuen 1816an, Bilbon, argitaratu zuen *Basserritar nequezaleentzaco escolia* liburuarekin. "Berba aurrekua"-n dioenez: "Euskaldun askori miñberatuko

beste estilo bateko liburu batean erakutsi behar baitzen, printzipioz xede kateketikorik ez zuen batean, hain zuzen.

Markinarrak segidan erantsi bezala, bizkaieraren hizkuntz aberastaturaz ohartu nahi zuenak aski zuen Añibarro adiskidearen "liburu chicar, baña urre guztia baño guelago ballo dabena"-ri (*idem*, 2v) begiratu bat ematea. Han erraz baino errazago "ediroco dau [...] Bizcaico eusqueran edertó adierazo leitezala esan biar dirian gauzac verba, nequezaleen aoetan dabilzanacaz" (*idem*; gureak dira letra makurrak). Ez dirudi gaineratu behar denik horretan bertan datzala *Peru Abarka*-ren hazia, eta horren inguruan mamituko dela liburua.

Baina Basarteko katedradunaren berezko jakituria eskaintzen duten sei auto edo dialogoak alboan utzirik, bihoa oharpen bat artikulu honetara erakarri gaituen erlijio-premien inguruan eraturako idatziko bizkaieraren tradizioaren ideiarekin lotuago agertzen dena.

Liburuaren "Prólogo al lector vizcaíno"-n adierazitakoarekin bat, azken autua den "Diálogo entre dos amigos eclesiásticos, el P. Fr. Pedro de Urlja y D. Juan de Zandija" izenekoak *Peru Abarka*ren irakurketatik ondoriozta zitekeen inpresio orokor bat errotik ezabatzeke funtzioa du, batetik, eta konklusio praktikoa bat eskaintzeko xede argia, bestetik, bi-biak, erantsi beharrik ez dago, literatura bizkaieratzat ezagutuko zena sustatzeko aldarri gisa uler litezkeelarik.²⁶

Lehenengoari dagokionez, beraz, eta liburuan zehar isuritakoa nahi ez bezala interpreta ez zedin, euskarak Basarteko abarkadunen kulturarako ez ezik, goi mailakotzat hartzen ziren esparruetarako ere balio zuela erakutsi beharra zegoen²⁷, hau da, kultura klasiko garaia-

deutseez b

elaarriak liburu onetan irakurriko ditubeen berba arrotz ta naastekuak [...] Baña [...] esan danetik ezagutuko da zegaltik liburu onek urteten ez daben euskeera garbijaguan. Arimako ondasun ta mesediak billatzen ditut. Orretarako nai dot guztiak aitu najeen. Jangoikoari eskerrak, egunoro urtengo dabee orain, euskeerara zaletu ta ondo ikasteko gei ugarriak [...] orduban urtengo dabee liburu barri, euskeriaren lora ta ondasunez betiak" (in *Baserri-taar jakitunaren etxeko eskolia*, 2. ed., 1845, orain 1991, 23-25 or.)

(26) Solaskide bien hitzak batean hartuz, honela lerrake haien leloak: "Atera ugari liburu euskerazkuak [...] Liburu euskera garbikuak [...]" (*Peru Abarka*, 1990eko edizioa, 176 or.).

ren egile ziren "erromarrak Itxi deuskubezan berbeeta goratu ta apaindubenak [euskaraz emanez], jakin daien guztiak guztirakua dala euskerea" (*Peru Abarka*, 1990eko edizioa, 177 or.), Lizardiren "nora-nahikoa"-ren parekoa, alegia. Eta hori hain zehatz eta latindar idazleen testuen bitartez erakusteko arrazoa Fr(ai-de)ak berak aitortzen dio irakurleari: "Sinistuko ez eben bizkaitarrak bestelan euren euskerea zala ain aberats ta apaingarria" (*idem*, 197 or.).

Bestalde, eta behin aurreko puntuan finkatuta uzten zelarik eliza eta erlijioaren arloko gauza garaletarako ere ballagarria zela euskara, elizgizonekin akullua erabiltzea baino ez zitzaion geratzen erlijio-gizon markinarrari.

Horrela, azken autuak ezin lotura handiago izango du euskaldun elizgizon ospetsuek erakutsi zituzten hizkuntz erabileraren inguruko kezka zehatzekin. Izatez, autuan, Larramendik aspaldian agertutako kezka mahalgaaineratzen da Fr(ai-de-)aren eskutik: "Sarri alkarregaz berba egin dogu, Bizkaiko jaun, abade ta nik legezko soñokoa darabilen askoren nagitasun, alperreria ta ardurarik eza euskerea ikasteko liburubakaz bururik ausi baga [...] Bizkaiko [...] Abade askok nazaude, ta gitxi gitxi batzuk baño aurkitu ez ditut euskera zaleak. Gura leukee jakin; baño neke baga, atsurlari alperrak legez" (*idem*, 173 or.).

Egoera kezkarri horretatik ateratzeko aholku praktikoa, bada, garbia da: "dendatu biar gara [elizgizonok], erdera usaiñak itxirik, nekezari euskaldun utsak irakatsi deuskuben gisaan berba egitera garbiro, ta autortu eragin biar deutseegu obeto aituko gaitubela geure olagizon, arotz, argiñ, errementari eta baserritarrak elexaan agertuten garianian ikasi biar ditubenak irakasten, erdi erdera ta erdi euskera beste euskaldun txar askok diadarrez diardubengan baño" (*idem*, 173-174 or.).

Behar dituzten erantzun zehatzak ere ez dira falta, Fr(ai-de-)aren ezpainetatik isurtzen den bezala: "Itxi egiozu erderati euskerara biurtu guriori; [...] Entzun egiezuz nekazareai euren esakuneak; ikasi egizu euskerea eurak ganik; egin zaite euskera irakurten, ta urte bete barru urtengo dozu euskaldun" (*idem*, 175-176 or.). Eta aurre-

---

(27) "[...] ta alan ikusiko da euskeriak baditubala berba bizkor, apaindu, zoli ta adiutubak gauza goratubak azaldetako" (*idem*, 178 or.).

rago, "Atera ugari liburu euskerazkuak. Oneei egin gau ta egun legez; dendatu irakurtera lotutasun baga, ta denpora gitxi barru ikasiko litzate euskera ondo berba egiten" (*Idem*, 176 or.). Eta, diskurtsoaren hariarekin segituz, suposatu beharko da baita euskeraz ondo idazten ere.

Tamalez, zegokion garaian irakurleenganatua izatea baino ez zitzaion faltatu gure Literaturaren erraldoi honi, besteak beste literatur bizkaieraren hasiera-zikloa koherentziaz osoturik eta ohorez itxirik gera zedin. Baina ezaguna da, Jainkoen madarikazio ezezagunen batengatik nonbait, Euskal Literaturak ezin duela bizitza honetan normalakuntza egoerarik izan.

SORKUNTZA